INKLYUZIV TA'LIMDA O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENSIYALARI

Mammatsalayeva Shodiyaxon Mansur qizi
Karimboyeva Ruxshona
Buvaboyeva Guljahon
Berdiboyeva Ruxshona
Chirchiq davlat pedagogika universiteti turizm fakulteti
Xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili va adabiyoti) yo 'nalishi 2- kurs talabalari :
shodiyamammatsalayeva@gmail.com
Ilmiy rahbar: Jumaniyazova Zulfiya Aitbayevna
CHDPU Pedagogika fakulteti Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-2967-8629
https://doi.org/10.5281/zenodo.18212127

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida o'qituvchining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari keng qamrovda ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etiladi. Inklyuziv ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning asosiy tamoyillari va pedagog faoliyatiga qo'yiladigan yangi talablar ochib beriladi. Tadqiqot jarayonida o'qituvchining pedagogik, psixologik, kommunikativ, axborot-kommunikatsion hamda ijtimoiy kompetensiyalari mazmunan izohlanadi va ularning inklyuziv muhitda samarali faoliyat yuritishdagi ahamiyati asoslanadi.Shuningdek, maqolada alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda o'qituvchining individual yondashuvni qo'llash, differensial ta'limni tashkil etish, moslashtirilgan o'quv dasturlaridan foydalanish hamda pedagogik jarayonni baholashdagi o'ziga xos yondashuvlari yoritilgan. Xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari tahlili asosida inklyuziv ta'lim samaradorligi bevosita o'qituvchining kasbiy tayyorgarlik darajasiga bog'liqligi asoslab berilgan.Maqolada, shuningdek, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali yo'llari, jumladan, malaka oshirish tizimini takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, multidissiplinar hamkorlikni kuchaytirish kabi masalalar ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va pedagog kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, kasbiy kompetensiya, pedagogik mahorat, differensial yondashuv, individual ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, kommunikativ kompetensiya, pedagogik faoliyat.

KIRISH.

Hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirilmoqda va bu jarayonda inklyuziv ta'lim alohida ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarga, ularning jismoniy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan zamonaviy pedagogik yondashuv sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, inklyuziv ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining kasbiy kompetensiyalariga bog'liq bo'lib, bu masala ilmiy tadqiqotlarning markaziy obyektiga aylanib bormoqda. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda ta'lim tizimida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish jarayoni kengayib bormoqda. Biroq,

amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyorgarligi yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa o‘quvchilarning sifatli ta’lim olishini ta’minlashda muammolarni yuzaga keltiradi. Shu bois, pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Inklyuziv ta’lim va pedagog kompetensiyasi muammosi ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, inklyuziv ta’limni rivojlantirishda o‘qituvchining roli va kompetensiyalarini shakllantirish masalalari Mel Ainscow tomonidan ta’lim tizimini transformatsiya qilishning asosiy omili sifatida talqin etilgan (Ainscow, 2012). Shuningdek, Lani Florian inklyuziv pedagogika konsepsiyasida o‘qituvchining barcha o‘quvchilarni qamrab olishga qaratilgan yondashuvini asoslab bergan (Florian, 2014).

Bundan tashqari, inklyuziv ta’limda o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi va kompetensiyalari masalalari Booth Tony va Ainscow Mel tomonidan ishlab chiqilgan “inklyuziv indeks” orqali ham yoritilgan bo‘lib, unda maktab muhitini inklyuzivlashtirishda pedagogning roli alohida ta’kidlangan (Booth & Ainscow, 2011). Mahalliy tadqiqotchilar orasida esa inklyuziv ta’limni rivojlantirish va pedagog kompetensiyasini oshirish masalalari Avliyoqulov (2019) tomonidan keng yoritilgan. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim samaradorligini ta’minlashda o‘qituvchining pedagogik, psixologik, kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalari o‘zaro uzviy bog‘liq holda shakllanishi zarur. Shu bilan birga, zamonaviy ta’lim sharoitida o‘qituvchidan moslashuvchanlik, innovatsion fikrlash va individual yondashuvni qo‘llash kabi sifatlar ham talab etiladi. Mazkur maqolaning maqsadi inklyuziv ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarining mazmunini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning asosiy turlarini aniqlash va pedagogik faoliyatda qo‘llash xususiyatlarini yoritishdan iborat. Shu orqali inklyuziv ta’lim tizimida pedagog kadrlarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga doir ilmiy xulosalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalari masalasi zamonaviy pedagogika fanining eng muhim va murakkab yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Ushbu muammo ta’lim tizimida ijtimoiy adolat va tenglikni ta’minlash, har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini qondirish hamda sifatli ta’limga erishish bilan bevosita bog‘liqdir. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv ta’lim samaradorligi ko‘p jihatdan pedagogning kasbiy kompetensiyalarining shakllanganlik darajasi, ularning integrativ xarakteri va amaliy faoliyatda qo‘llanilishiga bog‘liqdir. Xorijiy pedagogik tadqiqotlarda inklyuziv ta’lim konsepsiyasi o‘qituvchining faol ishtiroki va moslashuvchan yondashuviga asoslanadi. Xususan, Mel Ainscow inklyuziv ta’limni rivojlantirishni maktab tizimini transformatsiya qilish jarayoni sifatida talqin qilib, bunda o‘qituvchining refleksiv kompetensiyasi, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyatini asosiy omil sifatida ko‘rsatadi (Ainscow, 2012). Uning tadqiqotlarida pedagogning o‘z amaliy faoliyatini doimiy ravishda baholab borishi, o‘quvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan yondashuvni shakllantirishi inklyuziv ta’limning muvaffaqiyatini ta’minlovchi mezon sifatida baholanadi. Shu bilan birga, Lani Florian tomonidan ilgari surilgan inklyuziv pedagogika konsepsiyasida o‘qituvchining asosiy vazifasi alohida ehtiyojli o‘quvchilarni ajratish emas, balki barcha o‘quvchilarni qamrab oluvchi universal pedagogik muhitni yaratishdan iborat ekani asoslab beriladi (Florian, 2014). Bu yondashuv ta’lim jarayonida universal dizayn (Universal Design for Learning) tamoyillarini qo‘llash zaruratini yuzaga keltiradi. Mazkur tamoyilga ko‘ra, o‘qituvchi ta’lim materiallarini turli qabul qilish darajasiga

ega bo‘lgan o‘quvchilar uchun moslashtiradi, bu esa pedagogning metodik va didaktik kompetensiyalarini yuqori darajada rivojlangan bo‘lishini talab qiladi.

Inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishida pedagogning kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Tony Booth tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv ta’lim indeksi konsepsiyasida o‘qituvchining hamkorlik faoliyati — ya’ni ota-onalar, psixologlar, logopedlar va boshqa mutaxassislar bilan o‘zaro aloqasi inklyuziv muhitni shakllantirishning muhim sharti sifatida ko‘rsatiladi (Booth & Ainscow, 2011). Ushbu yondashuv inklyuziv ta’limni faqat pedagogik jarayon emas, balki keng qamrovli ijtimoiy tizim sifatida talqin qilish imkonini beradi. Demak, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi ko‘p komponentli bo‘lib, unda nafaqat bilim va ko‘nikmalar, balki ijtimoiy mas’uliyat, tolerantlik va empatiya kabi shaxsiy sifatlar ham muhim o‘rin tutadi. Mahalliy ilmiy tadqiqotlarda ham inklyuziv ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi dolzarb muammo sifatida ko‘riladi. Jumladan, Avliyoqulov (2019) o‘z tadqiqotlarida pedagogning psixologik tayyorgarligi va individual yondashuvni qo‘llay olish qobiliyati inklyuziv ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omil ekanligini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, o‘qituvchi har bir o‘quvchining rivojlanish xususiyatlarini chuqur tahlil qilishi, shunga mos ravishda o‘quv strategiyalarini ishlab chiqishi va baholashning moslashuvchan usullaridan foydalanishi zarur. Bu esa pedagogning analitik va diagnostik kompetensiyalarining rivojlangan bo‘lishini talab etadi. Zamonaviy tadqiqotlar inklyuziv ta’limda axborot-kommunikatsion texnologiyalarning o‘rni ham ortib borayotganini ko‘rsatmoqda. AKT vositalari orqali ta’limni individuallashtirish, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratish mumkin. Shu sababli, o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi ham inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida qaraladi. Bunda pedagog nafaqat texnik vositalardan foydalanishni bilishi, balki ularni didaktik maqsadlarga mos ravishda qo‘llay olishi kerak.

Xulosa:

Yuqoridagi ilmiy yondashuvlar tahlili asosida aytish mumkinki, inklyuziv ta’limda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalari tizimli, integrativ va dinamik xarakterga ega bo‘lib, ular pedagogik faoliyatning barcha bosqichlarida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining samarali faoliyati uchun pedagogik, psixologik, kommunikativ, ijtimoiy va texnologik kompetensiyalar uyg‘un holda rivojlangan bo‘lishi zarur. Shu bilan birga, pedagogning refleksiv faoliyati, ya’ni o‘z tajribasini tahlil qilish va takomillashtirishga intilishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’lim sharoitida o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalari ta’lim jarayonining sifatini belgilovchi strategik omil hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, pedagogning yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarligi inklyuziv muhitni samarali tashkil etish, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish va ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash imkonini beradi. Shu bois, pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimida kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda multidissiplinar hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Kelgusida inklyuziv ta’lim tizimini yanada takomillashtirish uchun o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish, ularning amaliy faoliyatini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish va ta’lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zarur. Bu esa o‘z navbatida, inklyuziv ta’limning barqaror rivojlanishini ta’minlaydi va jamiyatda teng imkoniyatlar muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:
1.Ainscow, M. (2012). Developing inclusive education systems: What are the levers for change? Journal of Educational Change, 13(2), 289–310.
2.Florian, L. (2014). The SAGE handbook of special education (2nd ed.). London: SAGE Publications.
3.Booth, T., & Ainscow, M. (2011). Index for Inclusion: Developing learning and participation in schools (3rd ed.). Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education.
4.Avliyoqulov, N. (2019). Inklyuziv ta'lim asoslari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi nashriyoti.
5.UNESCO. (2005). Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: UNESCO.
6.O'zbekiston Respublikasi (2020). Ta'lim to'g'risida Qonun. Toshkent.